

**МАҚОМ ВА
МАНЗАЛАТИ ЗАБОНИ
ДАВЛАТӢ ВА ОМУӢЗИШИ ОН ДАР
ФАЗОИ МУОСИРИ ТАҲСИЛОТ**

Рустамова Заррина Иномҷонова, унвонҷӯи кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷики МДТ “ДДХ ба номи акад. Б.Гафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд)

**СТАТУС
ГОСУДАРСТВЕННОГО
ЯЗЫКА И ЕГО ИЗУЧЕНИЕ В
СОВРЕМЕННОЙ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ**

Рустамова Заррина Иномҷонова, соискатель кафедры методики преподавания таджикского языка и литературы ГОУ “ХГУ имени акад. Б. Гафурова” (Таджикистан, Худжанд)

**STATUS OF
STATE LANGUAGE AND ITS
LEARNING IN MODERN
EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

Rustamova Zarrina Inomjonovna, claimant for candidate degree of the department of teaching methods of Tajik language and literature under the SEI “KhSU named after acad. B. Gafurov” (Tajikistan, Khujand), E-mail: uchzapgu@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: забони давлатӣ, таълим, забони модарӣ, зарбулмасал ва мақол, фазои таҳсилот

Мақола ба баррасии мақому манзалати забони давлатӣ дар фазои муосири таҳсилот ва таълими он дар синфҳои таълимашон ғайритоҷикӣ бахшида шудааст. Тазаққур меравад, ки яке аз афзалиятҳои, ки дар раванди таълим ва тадриси забони тоҷикӣ, ҳамчун забони давлатӣ мавриди истифода қарор мегирад ин дар муқоиса омӯзонидани забонҳои модарӣ ва ғайримодарӣ мебошад. Муаллифи мақола зарбулмасалу мақолҳои тоҷикиро дар омӯзиши забони давлатӣ муассир дониста, асосҳои илми таълими афоризмҳои забони тоҷикиро пешниҳод менамояд. Таъкид мешавад, ки агар омӯзонидани зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикӣ дар таълими забони давлатӣ як қисми қор бошад, қисми дигари муҳим ва мушкили он кушодани маънои онҳо мебошад. Собит мешавад, ки дар натиҷаи маънидодаи афоризмҳои тоҷикӣ хонанда на танҳо забон меомӯзад, балки бо муҳит, шароит ва сабабҳои ба вуҷуд омадани зарбулмасал ва мақолҳои зиёд шинос мегарданд.

Ключевые слова: государственный язык, обучение, родной язык, пословицы и поговорки, образовательная среда

Статья посвящена вопросу о статусе государственного языка в современной образовательной среде и его преподаванию в нетаджикских аудиториях. Отмечается, что одним из преимуществ таджикского языка как государственного в процессе преподавания и обучения является сравнение преподавания родного и неродного языков. Автор статьи считает, что изучение таджикских пословиц и поговорок весьма эффективно при обучении государственному языку, и предлагает научную основу для преподавания афоризмов таджикского языка. Подчеркивается, что, если изучение таджикских пословиц, поговорок и афоризмов при обучении государственному языку является частью данного процесса, то другой не менее важной работой считается само раскрытие их смысла. Получается, что в результате толкования таджикских афоризмов ученики не только изучают государственный язык, но и знакомятся с окружающей средой, условиями и причинами возникновения множества пословиц и поговорок.

Key words: state language, teaching, native language, proverbs and sayings, educational environment

The article dwells on the issue concerned with the status of state language in modern educational environment and its teaching in non-Tajik audiences. It is underscored that one of the advantages of Tajik language as a state one in the process of teaching and learning is considered to be a comparison of teaching the native and non-native languages. The author of the article asserts that the study of Tajik proverbs and sayings is very effective in teaching state language and offers a scientific basis for teaching aphorisms of Tajik language. The author of the article lays an emphasis upon the idea that if the study of Tajik proverbs, sayings and aphorisms when teaching state language is part of this no less important work is very disclosure of their meaning. It is turned out that as a result of interpretation of Tajik aphorisms, students not only learn state language, but also get acquainted with the environment, conditions and reasons for emergence of many proverbs and sayings either.

Гузаштагони халқи тоҷик аз даврони қадим умдатарин масъалаҳои сарнавишти миллатро дар ҳамбастагӣ бо масъалаи рушд ва тозагии забон ба марази муҳокима ва ҳалу фасл қарор додаанд. Бино ба фармудаи, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон «Тулӯи оламшумули забони тоҷикӣ ба талошу ғаёлияти ин давлат ва сарварони соҳибхираду маърифатпарвари он иртиботи ногусастанӣ дорад» [1, с.3].

Ин шинохту бардошти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди пургустариши сиёсат ва маърифати давлатдорӣ мучиби тулӯъ ва эҳёи рушди манзалати таърихӣ забони тоҷикӣ гардид, ҳуқуқҳои коҳишёфтаи онро барқарор кард, имкон фароҳам овард, ки забони давлатии халқи тоҷик рисолати иҷтимоии худро ба иҷро расонад. Тачлили ҷашни Рӯзи забони тоҷикӣ, таҳия ва қабули Қонуни нави забон, Барномаи давлатии рушди забони давлатӣ, таъсиси Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурӣ, амри бунёди Қонуни забон барои нашъунамо ва ривочи забони модарӣ обу ҳавои муносиби сиёсиву маъмурӣ ва маънавию муҳайё намуд.

Президенти мамлакат худ имрӯз пушту паноҳи забони давлатӣ буда, онро чун рукни асосии биноӣ ҳасти миллат ва давлат, чун муқаддасот ва ниғаҳони хуввияти миллӣ, арҷгузорӣ, ғамхорӣ ва парасторӣ менамоянд. Аз баракоти ин ғамхориҳои муҳаббатомез забони тоҷикӣ аз муҳити хонавода ва муҳовараю муоширати урфӣ берун омада, ҷилваҳои тозаӣ тавонмандии худро аз ҷаласоту маҳфилҳои ватанӣ то ба анҷуману ҳамоишҳои байналмиллалӣ густариш ва рушд намуд. Ба туфайли суҳанрониҳои пурмухтавои Сарвари кишвар Эмомалӣ Раҳмон забони тоҷикӣ чун забони пухта ва ширадори сиёсӣ ташаккул ёфт, қудрату тавоноии хешро дар ифодаи нозуктарин матлабҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба зухур овард. Президент ҳаммиллатону ҳамватанонро ба омӯзишу гиромидошти забони модарӣ ҳидоят намуда, аз бузургтарин минбарҳо лафзи тоҷикиро ба гӯши ҷаҳониён расонид ва шукӯҳу салтанати нобигаҳои миллатро аз худуди кишвар ба оламу минбари бузургтар гузошт.

Бо тавачҷуҳ ба сиёсати хирадмандонаи Президенти мамлакат дар мавриди забондонӣ, забонпарварӣ ва забондӯстии донишманди маъруфи тоҷик академик Муҳаммадҷон Шакурӣ меғӯяд: «Ҷаноби Олӣ ба вожа дар бораи забони модарӣ ва азиздошти он суҳанҳое гуфтаанд, ки банди дар ин умри дарозам аз ҳеҷ як сарвари Тоҷикистон нашонудаам. Агар Сарвари кишвар нисбат ба забон ва фарҳанг ба чунин ҳақшиносӣ сиёсат пеш бигирад, шак нест, ки аз ҳалли душвортарин масъалаҳои рушди ҷомеаи нави тоҷикон умед метавон кард» [1, с.7].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба масъалаи забони меъёр, покизагӣ ва назокати забон, падид овардани иқтидормандии забони тоҷикӣ дар ифодаи матолиби замони нав, ҳамоҳангсозии забон ва фарҳанги фановарии муосир, тачаддуи равишҳои таълими забони модарӣ, эҳё ва ба таркиби луғавии забони муосири тоҷикӣ ворид намудани вожаҳои классикиро чун вазифаи муқаддаси зиёӣён, пажӯҳишгарон ва донишмандон дониста, зикр карданд, ки «Пойдорӣ ва бақои суннату фарҳанги миллӣ дар шароити кунунии таъсири ҳамаҷунан омилҳои ҷаҳонишавӣ ва нуфузи забонҳои муқтадир тавассути технологияи пешрафтаи муосир аз бисёр ҷиҳат бақудрату тавоноии забон вобастагӣ дорад. Бо назардошти собиқаи тӯлонии таърихӣ ва захираи бузурги луғавӣ забони тоҷикӣ дар мақоми забони давлатӣ дар асри ҷаҳонишавӣ низ метавонад иқтидори пешини худро эҳё ва ҳифз намояд» [6, с.10].

Таълифи китоби арзишманди «Забони миллат – ҳасти миллат» ба марҳилаи нави бузургдошти забони давлатӣ ва сарнавишти таърихӣ он аз ҷониби Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон асос гузошт, зеро ин асар ба зоти хеш баробари бар пояи сарчашмаҳои мӯътамади адабию илмӣ муқаррар намудани сарнавишт ва ҷуғрофияи таърихӣ забони тоҷикӣ ва миллати тоҷик ба таври амиқ собит намуд, ки ин забони ғаноманд дар тӯли қарнҳо барои башарият хидмат намуда, ҳамчун забони умумиҷаҳонӣ дар ривочи илму адабиёт, фарҳанги умумиинсонӣ нақши муассир гузоштааст.

Ба вучуд омадани китоби пурарзиши илмӣ дар қатори таълифоти дигари Пешвои миллат чун «Тоҷикон дар оинаи таърих», «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» ва амсоли он тавачҷӯҳи амиқи роҳбари давлати тоҷиконро нисбат ба ташаккули ҳамаҷониба ва татбиқи бисёрҷабҳаи сиёсати забонӣ ва маърифати таърихӣ сарнавишти он бозтоб мебахшад. Маҳз чунин муносибат ба яке аз муҳимтарин рукнҳои давлатдорӣ миллӣ – забони давлатӣ аз он башорат мерасонад, ки дар қаламрави Тоҷикистони соҳибистиклол бо ҳидоят ва раҳнамоии Пешвои миллат сарнавишт ва ҷойгоҳи таърихӣ забони тоҷикӣ дубора ва бо сурати комилан барҷаста барқарор гардида, ба боргоҳи азалии хеш ворид гардид [6, с.12].

Ҳоло забони тоҷикӣ дар мақоми забони давлатӣ дар партави сиёсати фарҳангии давлат ҳама василаҳои рушду инкишофро пайдо намуда, бо афзоиш додани зарфияти худ дар муқовимат бо ҷараёни ҷаҳонӣ шудан дар ҷодаи сарсабзӣ ва шукуфой роҳ мепаймояд ва чун унсурҳои хувиятсозии фарҳангӣ барои эҳёи дастовардҳои дурахшони таърихӣ худ ҷазои муносиби маънавӣ пайдо кардааст.

Забони адабии тоҷик ҳамчун яке аз забонҳои қадимтарин, тавонотарин ва шевотарини дунё ба ҳисоб меравад, ки дар асрҳои замони гуногун диққати муҳаққиқони зиёдеро ҷалб намудааст ва ин раванд то ҳоло идома дорад. “ Забони халқ – мегӯяд К.Д.Ушинский , - гули бехтарини ҳазоннопазир, ҳамеша навшукуфтаи тамоми зиндагии маънавии он аст, ки аз замони таърихӣ хеле барвақттар шурӯъ мешавад. Ҳар гоҳ ки забони халқ аз байн равад, халқ ҳам дигар вучуд дошта наметавонад” [4,с.25].Забон чун гаронбаҳотарин неъматҳои дунё аз ниёгон ба мо мерос мондааст. Пас, мо вазифадорем, ки забони модариро поқ беолоиш нигоҳ дорем, нуфуз ва маънави ҷамъиятиро баланд бардорем ва аз ҳама муҳимаш ба наслҳои ояндамон биомӯзонем. Ин забонест, ки ватандорону соҳибони марзу бум ҳамагӣ бо он сухан мекунад, ҳамдигарро мефаҳманд, одоби муомилаю муоширатро ба ҷо меоранд.

Маълум, ки забон дар баробари рамзҳои ҳар як халқ, давлат ба қатори муқаддасоти миллат дохил мешавад. “ Забон – парчами миллат аст ”, - гуфтани академик Муҳаммадҷон Шакурӣ барҳақ аст. Пешрафту қомеъҳои соҳаҳои гуногуни илми забоншиносӣ натиҷаи пажӯҳишу тадқиқоти олимони соҳа мебошад. Хушбахтона дар илми суханшиносӣ тоҷик олимони зиёде фаъолият намуда, барои миллати тамаддунофарамон хизматҳои арзанда ба ҷо меоранд (4, с.15).

Ҷазои таҳсилот аз омӯзгор дониши васеъ, маҳорати баланди педагогӣ, салоҳиятмандию маърифатнокиро тақозо мекунад. Хонандагонро таълим додан вазифаи муқаддаси ҳар як омӯзгор аст. Аз ҳамин сабаб таълимро бояд тавре ба роҳ монд, ки хонанда ба натиҷаҳои бештар ноил гардад ва ба монеа дучор нашавад. Дар он сурат, нақши хонанда дар омӯзиш эҷодкорона буда, натиҷааш барои ӯ самарабахш мегардад.

Ягон соҳа ё фан вазифаҳоиро бе забон ба иҷро расонида наметавонад. Хонанда қоидаҳои қонунҳои таърифи фанҳоро, ки ба воситаи забон (мафҳумҳо, ҷумла ва нутқ) ифода меёбанд, дарк месозад. Ин мӯъҷизаест, ки хонандагонро ба олами моддию маънавӣ, ҳодиса ва воқеаҳои шинос мекунад. Онҳоро ба тароват, раванӣ, ширинбаёнӣ ва нозуқиҳои забони модарӣ шинос мекунад, то фикрашонро ба тарзи ҳам хаттӣ ва ҳам шифоҳӣ овозона баён сохта тавонанд, тарзи гуфтор, одоб ва ҳусни баёнро риоя намоянд.

Омӯзгор ҳамеша зеро назар бояд дошт, ки шогирдонӣ ӯ на танҳо барои худ гуфтугӯ мекунад ва менависанд, балки нутқи онҳо бояд пеш аз ҳама мазмуннок, ифоданок, дуруст, фаҳмо ба бехато бошад.

Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатӣ”, ки он ҳамчун забони илм, коргузори ва санадҳои меъриву ҳуқуқӣ пазируфта шудааст, алъон таълими он дар муассисаҳои таълимии забонашон ғайридавлатӣ хуб ба роҳ монда шуда, дар амалии гаштани татбиқи ин санад омӯзгорони фанни забону адабиёти тоҷик саҳми муассир доранд.

Муваффақияти қори ҳар омӯзгор аз дониши таҳассусӣ, таҷрибаи педагогӣ ва методикаи таълим вобастагии қалон дорад. Шеваи таълим фарқ ва тафовути қалон дорад, зеро хонандагон дар дарси забони давлатӣ ҳам забон меомӯзанду ҳам бо фарҳанги қадими мо ошноӣ пайдо мекунад. Аз ин нигоҳ, омӯзгори фанни забони давлатӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ масъулияти зиёдеро бар дӯш дорад. Таълими муқоисавӣ имкон медиҳад, ки шогирдон на танҳо забони давлатиро хубтар аз бар кунанд, балки тавассути забони модарӣ донишҳои навро бобати забонмӯзӣ фаро гирифта тавонанд.

Ҳоло омӯзгорон ҳини таълими забони давлатӣ роҳҳо ва усулҳои зиёдеро истифода карда, адабиёти зиёде илмиву методӣ ва дастурҳои таълимиро мавриди истифода қарор медиҳанд. Яке аз афзалиятҳои, ки дар раванди таълим ва тадрис мавриди истифода қарор мегирад ва он ба боло бурдани дониши шогирдон мусоидат мекунад, ин дар муқоиса омӯзонидани забон мебошад. Вақте забонҳо мавриди муқоиса қарор мегиранд, монандӣ ва ихтилофи намоён ба назар мерасад.

Донишони методикаи таълими забони давлатӣ ҳамчун забони ғайримодарӣ барои омӯзгорон шартӣ муҳим ва қисми таркибии донишомӯзонӣ ба хонандагон дар муассисаҳои таълимӣ мебошад. Ҳамзамон таълими забони давлатӣ дар вазъи бисёрзабонӣ метавонад боз як вазифаи дигарро рӯйнамо кунад, ки он риояи одоби сухан ва муошират аст.

Мусаллам аст, ки омӯзиши масъалаҳои умумии дузабонӣ аҳамияти илмӣ ва амалӣ дорад. Тавсифи ин падида аз ҷониби донишманди шинохтаи рус Е.М. Верешагин ва дигарон ба миён гузошта шуда буд. Агар ҳадафи муаллим дарёфт ва асоснок кардани роҳҳои кӯтоҳтарин ва самарабахши таълими забони ғайримодарӣ бошад, пас ӯ бешубҳа ба таҳаввулоти психология, психоллингвистика, этнопсихология, этнолингвистика дар соҳаи асоснок кардани моҳияти дузабонӣ ва таҳлили хусусиятҳои он рӯй меорад.

Дузабонӣ қобилияти шахсро дар истифодаи ду забон дар амал ифода мекунад. Полилингвизм, бисёрзабонӣ омезиши малакаҳои нутқ ва салоҳияти иртиботиву коммуникатсионии гӯянда мебошад, ки имкон медиҳад дар муошират истифодаи якчанд забонро фароҳам созад. Дарки маҳдуд ва васеи дузабонӣ вучуд дорад. Билингвизм ба маънои танги калима маънои каму беш донишманди ду забонро дорад: модарӣ ва ғайримодарӣ. Сатҳи ҳадду ақалли дониши забони дувумро дараҷае ҳисобидан мумкин аст, ки барои ин ӯ он фард барои баёни матлаб кифоя аст, ки дар ҷараёни он вазифаҳои муайяни забон амалӣ карда мешаванд. Агар дониши забон аз ин сатҳ камтар бошад, пас барои донишманди чунин дониши нишонаи дузабонӣ ягон далели кофӣ вучуд надорад [5,с.6].

Омилҳои иҷтимоӣ, ки дар он шахс ӯ гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ эҳтиёҷи азхуд кардани забони ғайримодарӣ (хориҷӣ)-ро эҳсос мекунад, аз ҷониби Э.Хауген омӯхта шудааст(7). Таҳмин меравад, ки забони модарӣ ҳамеша бо тафаккур мустақиман алоқаманд аст, яъне ба гуфтаи Б.В. Беляев, ӯ "фикрро тавлид мекунад" ва "воқеияти фикр" аст [1,с.9].

Л.С. Виготский бо истифода аз мантиқи мулоҳизаҳои худ исбот кард ва нишон дод, ки ду «механизми гуфтор» - забонҳои модарӣ ва ғайримодарӣ - «бо якдигар ба таври механикӣ бархӯрд намекунанд ва ба қонунҳои асосӣ-активии боздории ҳамдигар итоат намекунанд, баръакс, байни ин намудҳои тавоноии гуфторӣ таносуби мусбат вучуд дорад. Хусусияти равонии дузабонӣ ба муаллим имкон медиҳад, ки амалияи таълими забони ғайримодариро танзим намояд [1,с.10].

Хонандагони миллаташон ғайриточик дар синфҳои таълимашон бо забони русӣ хангоми омӯختани забони давлатӣ ба мушкилиҳо рӯ ба рӯ мешаванд. Дар барномаи таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аз дурдонаҳои гаронбаҳои бузургон тоҷик, ба монанди зарбулмасалу мақол ва афоризмҳои забони тоҷикӣ фаровон ва бамаврид оварда шудааст, аммо ба мазмуну моҳияти истифодабарии онҳо на ҳамаи хонандагон сарфаҳм мераванд. Банди тасмим гирифтаам, ки барои баргараф кардани мушкилот ва шавқовару пурмазмун гардидани машғулиятҳои дарсӣ ва ба самъи хонандагон расонидани ганҷинаҳои бебаҳои адабиёти тоҷик ва омӯзонидани фарҳанги мардумӣ ба омӯзиши ин масъалаи муҳим машғул шавам. Бо ин мақсад рисолаи илмиро дар мавзӯи «Асосҳои илмии таълими афоризмҳои забони тоҷикӣ дар шароити ду ва чандзабонӣ» интихоб намуда, дар ин самт корбарӣ менамоем.

Зарбулмасал ва мақолҳо чун яке аз беҳтарин эҷодҳои халқ ба худ диққати махсусро талаб мекунад. Онҳо дурдонаҳои гаронбаҳое мебошанд, ки дар давоми қарнҳои сайқал ёфта, фалсафаи ҳаёти аҷдодони гузаштаи моро дарбар гирифтаанд. Мо, омӯзгорон, зарбулмасал, мақол ва афоризмҳоро бояд дастраси хонандагон гардонем. Агар омӯзонидани зарбулмасал, мақол ва афоризмҳо як қисми кор бошад, қисми дигари муҳим ва мушкили он кушодани маънои онҳо мебошад. Мушкилии кушодани маъноҳои зарбулмасалу мақолҳо дар он аст, ки он муҳит, шароит ва сабабҳои ба вучуд омадани зарбулмасал ва мақолҳои зиёде аз хонандагон ниҳоят дуранд ва онҳо ба осонӣ мазмуни зарбулмасалҳоро фаҳмида наметавонанд.

Зарбулмасалу мақолҳои шифохӣ дар тамоми шаҳру ноҳияҳои Тоҷикистон ва берун аз он бо лаҳҷаи ҳамон маҳал вирди забон шудаанд. Зарбулмасалу мақолҳои китобатӣ онҳое мебошанд, ки дар асарҳои бадеӣ, илмӣ, сиёсӣ ва матбуоти даврӣ истеъмол мешаванд. Ин ду навъ зарбулмасалу мақолҳо ба ҳамдигар муносибати ниҳоят наздик доранд. Зарбулмасал ва мақолҳои китобатӣ, ки зуҳури онҳо ба пайдоиши забони адабӣ алоқаманд аст, асосан аз зарбулмасалу мақолҳои шифохӣ сар зада, бо мурури замон аз ҷиҳати сохт ва мазмун тағир ёфта, байни онҳо тафовути маъноӣ ба вучуд омадааст.

Дар давраҳои аввали ташаккули забони адабии тоҷик унсурҳои забони гуфтугӯӣ ба забони адабӣ ва адабиёт дохил гардида, сабаби инкишофи забон ва қувват гирифтани он гардидаанд. Дар ҳамин ҷараён зарбулмасалу мақолҳо низ ба таври фаровон ба асарҳои бадеӣ дохил шудаанд. Яке аз ташаббускорони ин иқдоми нек Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ буд. Хидмати ниҳоят шоистаи ӯ дар ин аст, ки асарҳои худро ба забони фаҳмою гӯё навишта, бо ин роҳ дар инкишофи минбаъдаи забони адабӣ ҳиссаи муҳим гузошт. Ӯ нахустин шуда беҳтарин унсурҳои

забони халқӣ, аз ҷумла зарбулмасалу мақолҳоро дар асарҳои худ муҳимтарин воситаи тасвири бадеӣ қарор дод. Ин равияро бузургони дигари каломӣ бадеӣ, ҷун Абулқосими Фирдавсӣ, Абулҳасани Фарруҳӣ, Абулқосими Унсурӣ, Асадии Тӯсӣ, Фаҳриддини Гургонӣ, Носири Хусрав, Низомии Ганҷавӣ, Ҷалолӣдини Румӣ, хусусан Саъдии Шерозӣ ва Абдурахмони Ҷомӣ пайравӣ карда, идома додаанд [2,с.3].

Дар давраи муосир барои ба омма наздик кардани забони адабии тоҷик тадбирҳои муҳим гузаронида шудааст. Аҳли илму адаб ба ҳубӣ дарк намуданд, ки забони адабӣ бояд беҳтарин унсурҳои забони адабии гузашта ва забони зиндаи халқи тоҷикро дар бар гирад ва фаҳмо бошад. Ин масъала аз ҷониби асосгузори адабиёти муосири тоҷик – Садрӣдин Айни дуруст ҳалу фасл ёфт. Аз солҳои бистум адибон ва олимони тоҷик бо сарвари устод Айни роҳи ба забони адабӣ дохил намудани беҳтарин унсурҳои забони гуфтугӯӣ, аз ҷумла зарбулмасал ва мақолҳоро пеш гирифтанд.

Ҷолиби диққат аст, ки устодони сухан дар баробари истеъмоли зарбулмасалу мақолҳои халқӣ худашон дар он қолаб афоризмҳои зиёде эҷод карданд, ки бо гузашти рӯзгор ба қатори зарбулмасал ва мақолҳои китобатӣ дохил шуданд. Ин навъ зарбулмасалу мақолҳо ва шохбайтҳои ҳикматомези шоирон дар рӯи қоғаз намонда, аз тарафи дигарон низ истифода мешуданд. Ягон фикри начиборо, ки ин ё он нависанда мегуфт, дигаре сайқал дода, ба қолаби зарбулмасалу мақол мерехт. Адибон зарбулмасалу мақолҳои зиёдро аз адабиёти халқҳои дигар тарҷума карда, ба забони асарҳои худ ворид намудаанд. Ҳамин тариқ, дар давоми зиёда аз ҳазор сол аҳли илму адаб бо беҳтарин зарбулмасал ва мақолҳои халқӣ ва афоризмҳои худ ганҷинаи адабиётро аз дурдонаҳо пур карданд [2,с.4].

Зарбулмасалу мақолҳо аз жанрҳои адабиёти бадеии халқӣ махсуб меёбанд. Онҳо аз нахустзамонҳо намунаи каломӣ бадеӣ буда, дар давоми асрҳо тағир ёфта, ба шакли ҳозирашон расидаанд. Акнун зарбулмасалу мақолҳо аз рӯи шакли зоҳирӣ ба ду гурӯҳи мустақил, яъне манзум ва мансур ҷудо мешаванд. Зарбулмасалҳои манзум дорои санъати бадеӣ ҳастанд. То ҷорӣ гардидани арӯз зарбулмасалу мақолҳои китобатӣ ба мисли зарбулмасалу мақолҳои халқӣ ба вазни ҳичой мутобиқ буданд [2,с.4].

Зарбулмасалу мақолҳои халқиро асосан шоирон ба қолаби арӯз даровардаанд ва дар либоси ороштаю пероста боз хушоҳангу зеботар гаштаанд. Бинобар ин омӯхтани хусусиятҳои бадеии зарбулмасал ва мақолҳо на кори лексикографҳо, балки вазифаи муҳими фолклоршиносону адабиётшиносон низ мебошад.

Таърихи пайдоиши зарбулмасал ва мақолҳо, хусусан зарбулмасалу мақолҳои халқиро муқаррар кардан мушкул аст. Мо аз рӯи баъзе ҳуҷҷатҳо танҳо замони пайдоиши ҷанде аз онҳоро тахмин карда метавонем. И.С. Брагинский дар ин хусус менависад: “Пайдоиши назми халқи тоҷик сарчашмаи худро аз қадимтарин эътиқодот ва урфу одатҳои гузаштагонии халқи тоҷик, аз давраҳои соҳти ибтидоӣ- общинагии Осиёи Миёна мегирад” [2,с.4].

Аз ин гуфта ҳулосае барнамеояд, ки тамоми жанрҳои адабиёти даҳанакии халқ, аз қабилӣ зарбулмасалу мақол, ҷистон, суруд, афсона, ҳамоса, рубоӣ, латифа, тамсил дар як замон ба вучуд омада бошанд. Ба ҳар ҳол шубҳае нест, ки зарбулмасал ва мақолҳо аз қадимтарин намудҳои эҷодии бадеии халқ аст. Таърихшиноси Рим Курций Руф дар давраи якуми солшумории милодӣ дар китоби худ ду зарбулмасали аз забони зиндаи мардуми шунидаи худро (“Овози сағи тарсонҷак аз газиданаш саҳтгар аст” ва “Ҷукуртарин дарё ҳамон аст, ки ҳамвора ҷорӣ бошад”) қайд намудааст [2,с.5].

Таърихи пайдоиши зарбулмасали “Аз мост, ки бар мост” қобили диққат аст. Ин зарбулмасал яке аз мисраҳои тамсилии Носири Хусрав буда, маҳз ба тавассути ҳидояти ӯ ҷун зарбулмасал байни тамоми мардумони порсизабон интишор ёфтааст. Пеш аз Носири Хусрав ин гуфтор ҷун як мисраи тамсилии драматурги Юнони қадим Эҳсил (соли 525 – 456 то милодӣ) ба назар мерасад [4,с.5-6].

Агар мазмуни зарбулмасалу мақолҳои китобатӣ ва ё шифоҳии форсу тоҷик аз назар гузаронида шавад, ба назар мерасад, ки дар онҳо воқеа ва ҳодисаҳои гуногуни ҳаёти гузаштаи мардуми Мовароуннаҳр, Хуросон, Эрон ва ғайра акс ёфтаанд, ки ин барои омӯхтани таърихи халқҳои ин сарзамин аҳамияти хеле калон дорад. Аз ин рӯ, зарбулмасал ва мақолҳо воқеаномии хеле муҳиме мебошанд, ки дар онҳо дар давоми садҳо сол аксари ҳодисаҳои ҷамъияти инсонӣ сабт ёфтаанд. Онҳо инчунин инъикоскунандаи мафкура, савия, ҷаҳонбинии мардумони давраҳои гузаштаанд.

Афоризмҳо бошанд, муаллиф доранд ва сабаби эҷодашон он аст, ки зарбулмасалу мақол ва афоризмҳои чорӣ кӯҳна мешаванд, ба воситаи онҳо фикру ақида ва муносибатҳои иҷтимоии ҷамъияти навро дигар ифода кардан мумкин намегардад. Аз ин рӯ нависандагон афоризмҳои нав эҷод менамоянд. Ҳамин тавр ҳар давра табақа ба табақа фикру ақида ва фалсафаи ҳаёти худ ва ҳар як воқеаю ҳодисаи барҷастаи замонро инчунин ба воситаи афоризмҳо ифода намуда, ба онҳо умри дароз мебахшад. Афоризмҳо гоҳе муаллифони худро гум карда, ба қатори зарбулмасалу мақолҳо мебароянд ва ғоибонаи онҳоро зиёд намуда, онҳоро мазмунан бойтар мегардонанд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Балыхина, Т.М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового): Учебное пособие для преподавателей и студентов/Т.М.Балыхина.-М.:Издательство Российского университета дружбы народов, 2007.-185 с.
2. Брагинский, И.С.Из истории таджикской народной поэзии/ И.С. Брагинский.- Москва, Изд. АН СССР 1956.-145с.
3. Лутфуллоев,М. Асосҳои таълимии ибтидоии забони модарӣ/М.Лутфуллоев.-Душанбе-Собириён, 2007.-463 с.
4. Раҳмон, Э. Забони миллат – ҳастии миллат/Э.Раҳмон. Душанбе, 2020 с.-Чилди 2,
5. Фозилов, М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ/М.Фозилов.- Душанбе- Ирфон,1975.- 367с.
6. Фозилов, М. Зарбулмасалу мақолҳо дар тамсилу ҳикояҳо/М.Фозилов.- Душанбе, Дониш 1973.- 156с.-1к.
7. Haugen, E.Bilingualism in the Americas: a Bibliography and Research Guide //American Dialect Society, № 2.-1956.-159 с.

REFERENCES:

1. Balykhina, T.M. Russian Methods of Teaching as a Foreign Language (new): manual for teachers and students / T.M. Balykhina. - M.: Publishing-house of the Russian Peoples` Friendship University, 2007. - 185 p.
2. Braginsky, I.S. From the History of Tajik Folk Poetry / I.S. Braginsky. – M.: Publishing-House of the USSR Academy of Sciences 1956. – 145 p.
3. Lutfulloev, M. Grounds of Primary Education of Native Language / M. Lutfulloev. - Dushanbe: Sobiriyon, 2007. - 463 p.
4. Rahmon, E. Language of the Nation - the Essence of the Nation / E. Rahmon. - Dushanbe, 2020. – V.2.
5. Fozilov, M. Tajik-Persian Proverbs, Sayings and Aphorisms / M.Fozilov. – Dushanbe: Cognition, 1975. - 367p.
6. Fozilov, M. Proverbs and Sayings in Parables and Stories / M.Fozilov. – Dushanbe: Knowledge,1973. – 156 p.
7. Haugen, E.Bilingualism in the Americas: a Bibliography and Research Guide // American Dialect Society, № 2.-1956. - 159 p.